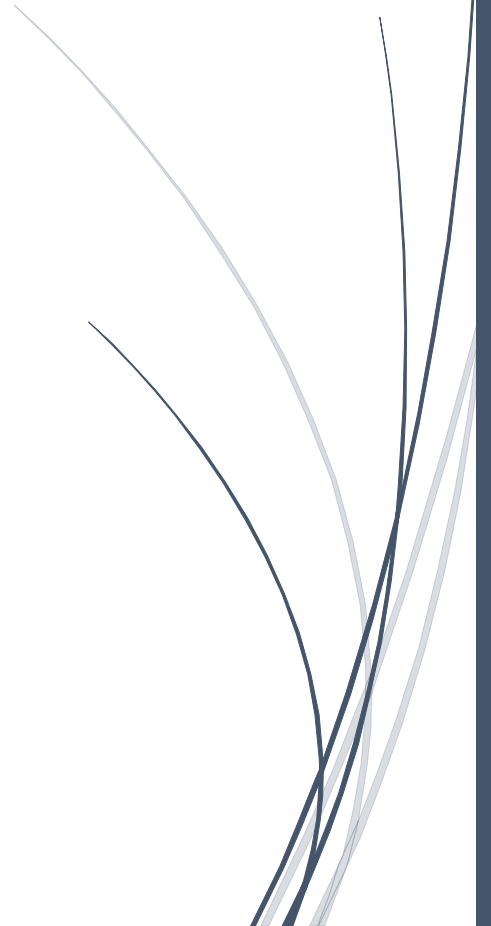

אבהות

נושא העבודה

אבהות

**העבודה מוגשת בחסות העמותה של
נוער שוחר משפט עברי**

הקדמה אישית

בעבודתי זו בחרתי בנושא אבהות בגלל שנושא זה מעניין אותי במיוחד ובגלל העניין הרגיש הזה שנקרא "אבהות", בשנים האחרונות המושג אבהות עבר שינויים רבים וקיבל משמעויות חדשות. זה הושפע משינויים כלכליים חברתיים ותרבותיים. המושג "אבהות חדשה" בעצם אומר אהבות שמחנכת יותר ומטפלת יותר ובעצם יותר מעורבת. לפני כן זה לא היה כך, פעם תפקידו העיקרי של האב היה לפרנס את המשפחה ותפקיד גידול הילדים היה של האם.

בעבודה זו נעסוק בכמה דברים מרכזיים. נעסוק במי בעצם נחשב אב על פי החוק? במי נחשב כאב על פי ההלכה? ואיך בעצם המדינה מוכיחה אבהות. כולי תקווה שאצליח לרדת לעומק הדברים בעבודה שלי.

תוכן העניינים

2	הקדמה אישית	פרק ראשון
4	מבוא	פרק שני
5	משפט ישראלי	פרק שלישי
9	משפט עברי	פרק רביעי
14-15	משפט משווה	פרק חמישי
16	סיכום	פרק שישי
17	ביבליוגרפיה	פרק שביעי

מבוא

עבודתי תעסוק בנושא "אבהות"

במהלך עבודתי אבחן ואחקור את הנושא לעומק מכל צדדיו ומכל היבטו ואבחן את המושג אבהות ומה זה אומר בכלל.

בחלקה הראשון של עבודתי אעסוק במשפט הישראלי ואבדוק איך נחשב אב על פי החוק, איך היו מבררים פעם ואיך כיום ובעצם להיכנס לקשיים שבקביעת שאלת האבהות במשפט הישראלי.

בחלקה השני של עבודתי אעסוק במשפט העברי ואבדוק מה בעצם תפקידו של האב על פי ההלכה ומה חובותיו של האב בהלכה ומה זכויותיו של האב בהלכה.

בחלקה האחרון והשלישי של העבודה אקח את שני הנושאים הקודמים ואשווה ביניהם, אמצא את השוני בין שיטות המשפט ודמיון בין שיטות המשפט למה שנוגע לנושאנו אבהות.

משפט ישראלי

פרק א – חוקים המסדירים את האבהות בישראל

החקיקה הישראלית מעולם לא התפנתה להגדיר באופן כולל מי הוא אב.

אך בבסיס ההגדרות וההתייחסות הנקודתית אפשר למצוא הגדרה מזדמנת במספר דברי חקיקה.

חוק מידע גנטי

החוק העיקרי שדן בנושא בשנים האחרונות. על רקע התפתחותן של הבדיקות הגנטיות והגברת השימוש בהן, נחקק חוק זה שעל פי לשונו הוא נועד להסדיר בדיקות גנטיות, מתן יעוץ גנטי ולהגן על זכות הנבדק לפרטיות ולטיפול רפואי מיטבי ובד בבד לשמור על אינטרסים ציבוריים ובהם איכות המחקר והטיפול הרפואי.

החקיקה הישראלית מעולם לא התפנתה להגדיר באופן כולל מי הוא אב ומי היא אם.

רסיסי הגדרות והתייחסות נקודתית אפשר למצוא בכמה דברי חקיקה ובהם חוק אימוץ ילדים, התשמא-1981 שם מדובר על כך שהאימוץ יוצר בין המאמץ למאומץ את אותן החובות והזכויות הקיימות בין וילדיהם, ומקנה למאמץ ביחס למאומץ

אותן הסמכויות הנתונות להורים ביחס לילדיהם.

קביעת אבהות על ידי בדיקת דם במשפט ישראלי -במשך השנים האחרונות חלה התפתחות משמעותית בתורת הדם והמחקר הולך ומתקדם. הרפואה מאמינה

ששימוש נכון בבדיקת הדם מאפשר לקבוע בסבירות גבוהה יותר וכמעט באופן וודאי את האבהות של כל אדם ודם באופן שלילי, מה זה אומר בעצם.

שפלוני אינו אביו של אלמוני אך טרם פותחה שיטה מדעית משביעת רצון לזה שפלוני הוא אביו של אלמוני על פי הדם. למרות זאת שופטי ארצות האנגלו-סכסיות מהססים לקבל בדיקה זו, על כל המשמעות שבדבר. כוונתם היא לפעול בזהירות כשמדובר באימוץ מבחנים ובדיקות חדשות, המתחדש בתחום שעדיין מתפתח בקצב ומהירות רבה. בתחילת שנת 1961 פנה בית המשפט העליון בקריאה למחוקק לתת את דעתו ולבו למכלול השאלות הכרוכות בהוכחת האבהות ולהסמיך את בתי המשפט להעמיד את בעלי דין בכל אותם בדיקות רפואיות ומעבדתיות שיראו נחוצות או מועילות לגילוי האמת, וכן להכשיר סירו להיבדק כראיית סיוע, על אף פנייתו של בית המשפט העליון עדיין לא חל כל שינוי בתחום זה.

פרק ב-שינוי המגמה בהוכחת האבהות בישראל ברבות השנים.

עד שנות השישים ניתן היה לראות מגמה נוקשה עד מאוד להוכחת אבהות בישראל. הדבר השתנה החל משנות ה שישים, שם החלו להסתמן הקלות בדרישת סיוע הוכחת האבהות.

הגישה בעבר, מידה ואמצעים – בראשית ימייה של הפסיקה הישראלית נתברר תביעות אבהות על יסוד דיני הראיות הרגילים, מבלי להסתמך כלל על בדיקות רפואיות כלשהן וזאת על אף שכבר באותו שלב מוכרת הייתה האפשרות להסתמך על בדיקת סוג הדם לצורך שלילת האבהות, לא נטה בית המשפט לעשות בה שימוש כל צד הביא את גרסתו בפני בית המשפט וניסה לתמוך את עמדתו בראיות ובעדים.

במרבית המקרים הייתה זו מילתה של התובעת כנגד מילתו של הנתבע. כאשר בפני בית-המשפט הוצגו שתי גרסאות

המכחישות זו את זו, דחה בית-המשפט את תביעת האם, אלא אם כן הצליחה להביא סיוע לעדותה. עמידה בדרישת הסיוע, החריגה מבחינה ראייתית, לא היה דבר של מה בכך. במסגרת דרישה זו הביע בית-המשפט בעקיפין את עמדתו הבלתי אוהדת כלפי האם ותביעתה. תחילה מטיל בית-המשפט על התובעת נטל הוכחה גבוה מזה במשפט האזרחי. הוא מייחס לאיש מעין סימפטיה וקורא לנהוג בזהירות שכן "עניין אבהות הוא עניין שיש בו חשיבות רבה בשביל הנתבע". אך מה באשר לחשיבות התביעה עבור הצאצא? רק מאוחר יותר מפחית בית-המשפט את הנטל לרמה הנהוגה במשפט אזרחי ולפרקים למטה מכך, נוכח הקושי בהוכחת הדבר שמטבעו אין לו עדים.

הגישה כיום, הפחתת מידת ההוכחה ודרישת הסיוע-

החל משנות השישים ניתן לראות בפסיקה גישה מקלה יותר (על האב) להוכחת האבהות גם הפחיתו במידת ההוכחה וגם הקלו בדרישות הסיוע הנדרש לכך. באשר לסירובו של הנתבע לערוך בדיקות פיזיולוגיות נקבע, בהקשרה של בדיקת סיווג הרקמות, כי סירובו של הנתבע יטה את הכף נגדו. וכי למרות שלא ניתן לכפות עליו לערוך את הבדיקה, בית המשפט רשאי להסיק מסירובו מסקנות לרעתו. הסמכות על בדיקת סיווג הרקמות כראיה מכרעת ואימוץ הגישה לפיה סירוב לערוך בדיקה יפורש לחובת המסרב, מהווים נקודת מפנה בהוכחה של תביעות אבהות. יתרונה הבולט של הבדיקה הוא רמת וודאותה, העולה על השיעור הנדרש להוכחה במשפט אזרחי, והאפשרות להכריע באמצעותה בשאלת האבהות.

פרק ג- הקשיים בקביעת שאלת האבהות

שאלת האבהות אינה שאלה פשוטה היא ובדרך למתן פסק דין נאלץ בית המשפט להכריע בשתי סוגיות עיקריות שהם:

1. כפיית בדיקת אבהות- האם בית המשפט יכול לכפות בדיקת אבהות על צד

המתנגד לעשייתה וטוען בשם זכותו לשמירת שלמות הגוף והזכות "שלא לדעת" ? תשובה לכך ניתנה לפני כשלושים שנה בפסיקת הדין שרון נ לוי.

שם השיב בית המשפט בשלילה וקבע כי זכותו של אדם (האב הטוען) לשלמות גופו שוללת את סמכותו של בית המשפט להורות על כפייתה של בדיקת סיווג רקמות, אשר נכנסה באותה תקופה לשימוש שגרתי. קושי יתעורר כאשר בעל הדין יסרב להיבדק על אף האיומים של בית המשפט. ברוב המקרים יסכים הנתבע להיבדק שכן מהתוצאה הוא יוכל רק להרוויח, אם הוא אינו האב הבדיקה תראה זאת והוא ישתחרר, אם הוא האב יוכרע אותו הדין שמוכרע במילא לסירובו להיבדק.

2. חשש מיצירת ממצר- האם יותר לברר אבהות בנסיבות שבהן בירור האבהות

עשוי ליצור חשש למימזור הילד עקב הקביעה כי אביו אינו מי שהיה נשוי לאם במועד ההתעברות? גם על שאלה זו השיב בית המשפט בשלילה. בית המשפט סבר כי יש להימנע מן הברור שהרי ערעור זה עלול להטיל פגם של יוחסין ואף פגם חברתי בצאצא ולכן לא עולה בקנה אחד עם טובתו. שילוב החוק, המונע עריכת בדיקות אבהות בהעדר צו של בית משפט, עם מדיניות בית המשפט המסרבת להעניק צו המתיר עריכת בדיקת אבהות לילד שנולד לאישה נשואה יוצר חסיון המונע למעשה

בירור של זהות האב הביולוגית. תוצאת החיסיון קשה עבור כל הנוגעים בדבר - הצאצא, האב המוחזק האב הנטען והאם-וספק אם היא מוצדקת.

משפט עברי

פרק א - חובות האב בהלכה - החובה לפרנס את הילדים.

החובות בתחום הקיום הכלכלי, לדאוג למזונות נקבעו תחילה עד גיל שש.

הרמב"ם מתאר שני סוגי חובות של האב בעניין פרנסת הבנים:

1. החובה הבסיסית- לפרנס את הילדים עד גיל שש. חובה זו מוחלטת, ואדם אינו יכול להימלט ממנה בטענה שאין לו כסף.

2. מגיל שש ומעלה החובה של האב לפרנס את הילדים תלויה במצבו הכלכלי של

האב: אם יש לו כסף, בית הדין מחייב אותו לדאוג לפרנסת ילדיו עד שיגדלו.

אם יסרב בית הדין יעקל את רכושו ויפרנס את הילדים.

אך אם אין לאב כסף, מפעילים עליו רק לחץ חברתי: מפרסמים שהאיש אינו מפרנס את ילדיו ושהוא אכזר ורע לב. עברו ימים, והתברר שלחץ חברתי ומוסרי אינו מספיק,

ההורים נמנעו מלפרנס את ילדיהם למרוץ הלחץ החברתי שלחצו אותם. גם הגיל שבו

הילדים יוצאים לעצמאות הולך ומתארך. נוצר צורך להאריך את התקופה שבה

ההורים חייבים לפרנס את ילדיהם על פי חוק, ולא רק על פי חובה מוסרית, דבר זה

נעשה על ידי הרבנות הראשית.

על חובת האב ללמד בנו אומנות-

חובת האב ללמד את בנו אומנות נמנית בתלמוד עם החובות המוטלות על האב כלפי בנו. האם יש להסיק את העובדה שהרמב"ם לא פסק הלכה מפורשת בדבר חובת האב ללמד בנו אומנות, כי לדעתו אין חובה זו בגדר של הלכה משפטית גמורה, ויהיה עלינו לתת טעם להשמטתה כמעניין עיקרי מחיבורו של הרמב"ם.

הצד השווה לכל אותם הסברים הוא, שהשמטת הרמב"ם מגלה לנו שאותו חלק שהשמיטו אינו הלכה, ועל כל פנים אינו בגדר של הלכה מחייבת, אלא בגדר של נורמה שאינה משפטית. אך, לא תמיד משמשת השמטת הרמב"ם ראייה שמה שנשמט אינו הלכה מחייבת. על עניין אחד מהלכות חינוך-חובת האב ללמדו אומנות-עניין שלכאורה נשמט על ידי הרמב"ם, ואינו בגדר של הלכה מחייבת. על פי מה שמתברר אין ההשמטה נובעת מכך שהרמב"ם סבר שזו לא הלכה, אך היא גם אינה נובעת מכך שלדעתו מדובר בנורמה שאינה משפטית.

עיון קצר בספרות הסופרים מראה לנו שאין דעה אחת שבה יש לפרש את שיטת הרמב"ם. יש סוברים, שלדעת הרמב"ם אין הלכה כבריייתא הקובעת חובת לימוד אומנות לבנו. אחרים אומרים שהבריייתא אינה משמיעה חובה גמורה אלא חובה ממידת חסידות או עצה טובה ולפיכך השמיטה הרמב"ם. ויש שסוברים, שמדובר בחובה גמורה.

חובתו של האב למול את בנו ולפדותו-

חובתו של האב למול את בנו כתובה בספר בראשית פרק יז פסוקים ט"ז- י"ד בהם אנו קוראים את תהליך בריית הברית בן אברהם לבין ה', שם כתוב "ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם" מכאן חובתו של האב למול את בנו.

ובאשר לפדיון הבן- חובתו של האב לפדות את בנו כתובה בספר במדבר

פרק י"ח פסוקים ט"ו - ט"ז שם נאמר: " כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו לה "

באדם ובבהמה יהיה לך. אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה" מכאן חובתו של האב לפדות בנו.

לפי הרמב"ם, הלכות ביכורים פרק י"א-

מצוות עשה לפדות כל איש מישראל בנו שהוא בכור לאמו הישראלית, שנאמר " כל פטר רחם לוי" ונאמר " פדה תפדה את בכור האדם.

ואין האישה חייבת לפדות את בנה. שהחייב לפדות את עצמו הוא שחייב לפדות את בנו. עבר האב ולא פדהו, כשיגדל יפדה את עצמו.

פרק ב-זכויות האב בהלכה

1. זכויותיו של האב על ממונם של בניו ועל רווחיהם.
2. זכויות האב למסירת בנותיו לנישואין- לאב בהלכה הייתה זכות כמעט מוחלטת למסור את בנותיו לנישואים. גם התורה מכירה בזכות- חובה זו של האב, " וכי יפתח איש בתולה... אם מאן ימאן אביה לתתה לו(שמות, כב, טו) "ולא תתחתן בם, בתך לא תתן לבנה...(דברים, ז, ז) "ויאמר כלב, אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאישה, וילכדת עתניאל בן קנז.. ויתן לו את עכסה בתו לאישה"(שופטים א, יב-יג) מכל הדוגמאות הללו ניתן ללמוד כי האבות לא שאלו אפילו לרצון בנותיהם, אלא מסרו אותם לנשים עבור תמורה כספית או עבור מעשה מסוים, כדוגמת כלב המוסר את בתו לכל אשר יכה את קרית ספר, וכן שאלו האומר לדוד כי ימסור לו את מיכל ביתו אם יביא מאה ערלות פלישתים. אך יחד עם זאת לא תמיד זכות המסירה הייתה מוחלטת

ואף הבת יכלה להתנגד וזאת למדים מדברי לבן אל אליעזר" ויאמרו נקרא
לנערה ונשאל את פיה" על פי פסוק זה המשפט הרבני מגביל משפטית את
רצון האב. וכמו שמבאר רש"י "מכאן שאין משיאין אישה אלא מדעתה" אך
למעשה לא נראה שזה פשוטו של מקרא ולכן צריך להיכנס לעומק. שם דובר
על משא ומתן בין אליעזר וקרובי רבקה, שהם כבר הסכימו לתת את רבקה
לאשת יצחק אך מנסים להרוויח זמן בקביעת מועד לנסיעתה.
מכאן אנו מביאים את דברי שד"ל. **תהלכי עם האיש הזה:** לא יתכן שישאלו
אותה אם רצונה להינשא ליצחק אחרי שכבר אמרו מה" יצא הדבר, גם נראה
היה שפעם לא היה המנהג לשאול את הילדים בעניין זה, אלא האבות היו
משיאין על דעת עצמם, כמו יצחק שעבדו הביא לו אישה ללא ידיעתו.
לגבי הבנים זכות המסירה לא הייתה כל כך חד משמעית. ראשית יש לשים לב
לעובדה כי היה נהוג להשיא את הבנות בגיל צעיר ביותר, אך לא כך ביחס
לבנים שהתחתנו בגיל מבוגר יותר. אף גם מהסיבה הכספית, בעוד שאבי
הבת היה זוכה בכסף הקידושין. הרי אבי הבן לא זוכה לתמורה כל שהיא.
ובכל זאת ישנם מקרים במקרא מהם ניתן ללמוד כי אכן גם לגבי הבן היה
מחליט האב" ואם לבנו ייעדנה (שמות, כא, ט) "ולקחתה מבנותיך לבניך"
(שמות, לד, טז) " ולא תתחתנו בם ובתו לא תיקח לבנך" (דברים ז, ג)
מכל מקום במשפט הרבני אין ההלכה מתנה את נישואי הבן ברצון האב
והבן חופשי לעשות כרצונו.

זכויות האב להפרת נדרי בני המשפחה –

אופיינית למשפט המקרא היא הסמכות הניתנת לאב להפר את נדרי בנותיו
(ונשותיו) " ואישה כי תדר נדר לה" ואסרה אסר בבית אביה בנעוריה,

ושמע אביה נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל

נדריה... לא יקום... כי הניא אביה אותה" (במדבר, כט, ו)

"ואלה החוקים אשר צווה ה' בין איש לאשתו בין אב לביתו בנעוריה בית

אביה" (שם, יז)

המשפט הרבני מגדיר יותר את סמכויות האב, הוא רשאי להפר את נדריי ביתו כל זמן שהיא עדיין ברשותו, כלומר עד שהיא לא נשאת וכל עוד היא קטנה, עד הבגרות. אך אם היא בגרה אין האב יכול להפר את נדרה והנישואין והבגרות מוציאים את הבת מרשות אביה. במקרה של אישה נשואה בעלה יכול להפר את נדרה.

נקודה חשובה לאותו עניין היא שהמקרא וההלכה מדברים רק לגבי בת או

אישה אך לא לגבי בן, ולגביו אין אביו יכול להפר נדריו.

מכל מקום הן לגבי הבת והן לגבי אישה רואים אנו כי תלה הכתוב את קיום

הנדר בהתאם לרצונו של ראש המשפחה.

משפט משווה

בשלב זה אנו נבדוק את הדומה והשוונה בין המשפט הישראלי לבי המשפט העברי בנושא האבהות.

את השוני בין המשפט הישראלי למשפט העברי ניתן לראות היום בכך שהיום לדוגמא אין הבדל בין בנים לבנות ושניהם שווים הם בעיני המשפט ובעיני האב הן מבחינת החוק והן מבחינה אישית, וזאת לעומת תקופת המקרא שם היה הבדל ברור לעין בעניין המגדרי בכך שלאב היה זכות כמעט מוחלטת למסור את בנותיו לנישואים, בעוד שאת הבנים שלו זכות המסירה לא הייתה ודאית מה גם שהאב היה רשאי להפיר את נדרה של בתו כל זמן שהיא עדיין ברשותו ואלא את בנו לא יכל, מכאן אנו רואים את ההבדל הגדול בתקופת המקרא בין הבנים לבנות, שבנות היה הרבה פחות זכות בחירה בחייה וכמעט ולא יכלה לחלוק על אביה בעוד שלבן היה הרבה יותר בחירה בחייו, אלא שכיום הדבר התאזן והבנים והבנות שווים, ומכאן אנו רואים את השוני הגדול בין המשפטים.

עוד שוני בין המשפט העברי למשפט הישראלי הוא ההבדל בסמכות האב, בתקופת המקרא היו לאב זכויות רבו והחלטות רבו על עתיד משפחתו (בפרט על בנותיו) מה שמראה שבתקופת המקרא היה לאב סמכות חזקה הרבה יותר מהסמכות שיש לו כיום, כיום לאב אין מקום בהחלטות הללו לילדיו כמו שהיו לו בתקופת המקרא. עוד שוני בין המשפט הישראלי למשפט העברי הוא שלפי המשפט הישראלי אין שופט שיכול לפסוק בניגוד לתוצאה שלילית של בדיקת דם. שאלה זו עדיין לא באה על פתרונה בספרות המשפט העברי.

אין לבתי המשפט במשפט הישראלי להסיק כל מסקנה מסירובם של הצדדים להיבדק

מרצונם החופשי ואולם במשפט העברי כשאדם מסרב להיבדק, למרות הוראה של בית הדין, במיוחד בדיני ממונות, מותר לבית הדין להסיק את המסקנות המתאימות.

במשפט העברי ובמשפט הישראלי יש הרבה דמיון בנושא האבהות, והוא

שגם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי חייב האב לפרנס את ילדיו ולדאוג להם

במשפט העברי זה כתוב במפורט ברמב"ם ובמשפט הישראלי זה סוג של ברור מאליו.

עוד דמיונות בין המשפט הישראלי למשפט העברי הם:

שגם במשפט הישראלי וגם במשפט העברי (על פי רוב הפוסקים) מוכנים לקבל את

דעת המדענים שיש מבחינה רפואית והאפשרות לשלול אבהות על ידי בדיקת דם.

גם במשפט הישראלי וגם במשפט העברי ניתן לפטור אדם מחיוב מזונות עקב תוצאה

שלילית של בדיקת דם.

גם לפי המשפט הישראלי וגם לפי המשפט העברי אין בתוצאה חיובית של בדיקת דם

כדי לחייב אדם בחיוב מזונות הילד.

גם לפי המשפט הישראלי וגם המשפט העברי אין בתוצאה חיובית של בדיקת הדם

כדי שהוא יחשב כיוורש.

וגם לפי גישת המשפט הישראלי וגם לפי גישת המשפט העברי יש בתוצאה שלילית

מבדיקת דם כדי לזכות נאשם מעבירה פלילית הדורשת כאחד מיסודותיה אבהות.

ולפי המשפט הישראלי וגם לפי המשפט העברי אין בתוצאה חיובית מבדיקת דם

להוות ראיה לאבהות במשפט פלילי.

סיכום

לאחר שחקרתי את המשפט העברי ולאחר שחקרתי את המשפט הישראלי והשוואתי בניהם ולאחר שבכלל נכנסתי לעומק הדבר ולעומק הנושא שנקרא אבהות הבנתי כמה נושא זה רגיש וכמה עומק יש בו.

לאחר שחקרנו את האבהות במשפט הישראלי אנו מסיקים שנושא זה קשה במיוחד בגלל רגישות העניין, במשפט הישראלי רוב הדגש הוא על בדיקת הדם, האם חובה או רשות ואיך זה יראה לבית המשפט אם הגבר לא יביע נכונות לבדיקה. אז ממה שאני ראיתי מהמחקר על המשפט הישראלי הוא שהנושא הוא נושא רגיש מאוד ויש בו תסבוכות רבות. לאחר שחקרתי את האבהות במשפט הישראלי וראיתי את חובותיו וזכויותיו של האב בהלכה, הסקתי שלאב בתקופת המקרא היה סמכות רבה ומי ששהיה אב בתקופת המקרא היה לו חלק עצום בהחלטות בית משפחתו.

לאחר שהשוואתי בין המשפטים ראיתי שיש ביניהם גם המון שוני אך גם המון דמיון יכול להיות שמשום שנושא האבהות הוא נושא מאוד כללי, אך גם בגלל שתמיד יהיה נושא האבהות חשוב ורלוונטי.

ביבליוגרפיה

חקיקה

חוק מידע גנטי(תיקון מס" 3) התשס"ח-2008

חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981

פסיקה

ע"א מס" 548\78

מאמרים

ז" רות " של מי אתה ילד "? עמ" 317-321

משפט עברי

הרמב"ם הלכות ביכורים פרק י"א

דברי שד"ל , רבי אליעזר.

ספרות השו"ת

ציטוטים מחומשי התורה.